

ZE STARÉHO DENNÍKU.

Psal si jej před sedmdesáti a sedmi léty student třetí grammatikální třídy gymnasia litomyšského. Vetchý ten sešit rukodělného papíru bez desek, vybledlého písma, byl by sám sebou zajímavý jako dokument doby; původcem svým je tím zajímavější. Proslulí dotčený tertián po létech v naší veřejnosti, v písemnictví pak svým dílem: „Učení staroindické, jeho význam u vznikání a vyvinování názorů zvláště křesťanských a vůbec náboženských“ (1876—1881), kteréž dílo „celou svou tendencí i založením jeví se býti znamenitým příspěvkem k filosofii dějin náboženství“ a „jímž se poprvé v české literatuře rozvíjí obraz o staronáboženských kulturách východních“ a proslul svého času dílem r. 1847 vydaným: „Sein oder Nichtsein der deutschen Philosophie in Böhmen“, knihou „přímo programní“, v níž se autor „ujímá volnosti zpytatelské proti vměšování vlastenských a národnostních požadavků do otázek vědeckých“.*)

Dor. František Čupr narodil se r. 1821 v Chrastí. Otec jeho, kovář, získal později kovárnu v městečku Proseči u Skutče, kamž se s rodinou svou odstěhoval. Odtud zavezl svého synka Františka do Litomyšle, aby tam chodil do školy normální a studoval pak na gymnasiu. Němčina tu všude panovala, na gymnasiu, v úřadech i v městě v „lepších“

*) Dor. Gustav Zába v Památku České Akademie r. 1898.

rodinách. Není divu, že tertián Čupr, jemuž po česku psát bylo nesnadno, zřizmenával si své denní události a dojmy většinou po německu.

Ale z těch německých řádku je znát, že je psal Čech už uvědomělý, jenž o to dbal, aby se zdokonalil ve své mateřtině. Psal švabachem, české však řádky latinkou; sem tam odstavečky tajného písma založeného na řecké abecedě, jež dešifrovatí není nesnadno. Ale v tom tajném písmu nic tajného ani tajemného; většinou nevinné, flirtovné poznámky. Naši tertiáni bývají třináctiletí; tertiánu Čuprovi bylo sedmáct let, a již mu šlo na osmnáctý. To sluší mít na paměti.

Jej klassifikovali ve škole professori, on pak klassifikoval v deníku své dny. Každý den má svou známku in margine napsanou dle toho, jak s ním byl spokojen. Dával známky, jak se tenkrát dávaly na gymnasiu. Je tu prima (1) naše „dobře“, je tu 1 ad (ademinens, chvalitebně), dosti často em. (eminens, velmi dobře), a ne jeden den má také Em. (velký eminens, výborně), žádný však „husu“, 2, t. j. nedostatečně nebo 3, zcela nedostatečně.

Deník je psán od ledna do prosince r. 1838.

I.

V rodině Čupra kováře nebylo asi nadbytku, neboť synek jeho v Litomyšli přivydělával si už jako tertián a pak jako kvartán kondicemi, které mu vynášely kromě platu, jistě hubeného, i snídaň a svačiny a později také byt. První dvě léta bydlil na předměstí Záhradi u Neugebauru „na Buřvalce“, pak v městě u Dvořákuv, u Doležalů. Když nastoupil do čtvrté třídy grammatikální, dostalo se

mu prostřednictvím p. Kavana bytu u p. Bailonyho, a to bez platu.

V ten čas získal novou kondici u paní Podhajské, tak že pak učil po škole tři hodiny v rodinách. Nestýská však, anobrž si libuje, že teď má již všechny obědy, snídaně a večeře, v pondělí u p. Bailonyho, v úterý u p. Ilanusa, ve středu u paní Podhajské, ve čtvrtek u p. Jiráčka, v pátek u paní Podhajské, v sobotu na děkanství a v neděli u p. Gülicha.*) U toho byl mimo to někdy pozván, tak jako dne 11. prosince (1838), kdy dor. Gülich vystrojil velkou hostinu a měl mnoho hostí. Čupr z nich uvádí toliko pana purkmistra, paní purkmistrovou, jakož i Jana Šudiprava Rettiga a jeho paní, Magdalenu Dobromilu, a také to, že on, Čupr, po hostině velké té společnosti deklamoval. Snídaní měl denně u Podhajských, večeři denně u Hanusů. „Also was fehlt mir?“ (Co mi tedy schází?) připisuje pod seznam svých obědu dne 7. října 1838. A 10. toho měsíce napsal po česku:

„K snjdani mýwám (l) káwu a rohljk, k swačině třebas zas káwu a k wečeři dobré cokoliw.“ A byl spokojen, neboť tomu dni dal em. Dva dni po té, 12. října, napsal opět po česku: „Chléb naš wezdeyssj atd. Ráno káwa — zelniky — káwa a zelniky.“ Ten den má také em., ačkoliv zelníky ke kávě a nad to ráno i k svačině není nic velmi dobrého. Rozhodlo však asi něco jiného o tom dni, neboť po těch zelnících je připsáno: „Composice — Zpomínky.“ Ty „Zpomínky“ byla báseň, kterou náš student skládal: o té až dále.

*) J. U. Dor. F. Gülich, advokát. Veršoval německy; některé jeho básně uveřejnil Klarův almanach »Libussa« r. 1848. Vystupuje v mé veselohře »M. D. Rettigová«.

Ve svém denníku nezapomíná na počasí. Zhusta se o něm zmiňuje, jmenovitě o dešti, o bouři a vánicích. „Teď sedím“ (píše po německu dne 10. ledna) „při kmitajícím se světle lampičky. Chystám se, že napíšu list. Venku hučí divoký orkán. Myšlénky zabývají se divadlem, které hodláme zříditi*) a ubíhají napřed do vagací.“ Dne 18. t. m. vzpomíná po česku na zimní zábavu, „že se wozily (!) na sáňkách z Moštěuj**) dolů, že ten pán měl dědečku plaš a čepicy — Černá slepice, bjlý kohout, nemůžu na to zapomenout — M. B. L.“ Snad začáteční písmena mladičké společnosti té sáňkové kratochvíle. Ale Em. tomu dni nedal, toliko 1 ad. Nazejtří zaznamenal po německu, že celý den chumelilo a teď že sedí u kamen s kvartýrskými, kteří derou peří.

O škole sem tam zmínka, o profesorech však nic. Měl kromě kat-chety jenom jediného profesora, piaristu Quirina Menšíka, rodáka litomyšlského, jenž učil všem předmětům a postupoval s třídou od primy až do kvarty. V páté a šesté učil professor „humanitní“. Ze šesté se vstupovalo do „filosofie“. Tenkrát bylo zvykem, že studenti dávali svému professoru k svátku peněžitý dar. O tom se tertián Čupr nezmiňuje, ale o tom, že se sbíralo také na rektora kolleje, P. Flora Staschka,***) který byl zároveň praefektem gymnasia. Náš student měl také přispět, neměl však čím. I povzdychl si v denníku po česku: „15. Oktober. Montag. Mám dát 1 zl. stříbra panu Rektorowi, nemám ani 1 kr. stříbra, mrzuto.“ Tento den dostal 1. (primu). Ale již nazejtří

*) V Proseči.

**) Silnice ze záhradského předměstí stoupající mezi příbytky a zahradaми na výšinu k sv. Prokopu.

***) Al. Jirásek: Spisy XXXVIII. Z mých pamětí II. str. 65.

zapsal si po německu: „Peněz dost. Dostal jsem tři dvacetníky od... tři jsem si vypůjčil, 25 grošů dal jsem rektorovi.“ Tomu dni dal eminens.

Náš tertián také kouřil, jak svědčí zápis ze dne 12. července: „Nachmittag graecum studirt. Eine Pfeife Taback gedampft.“ a český z podzima: „Škola — Condice a dýmka.“ Kouřil a v kuželky hrál, na Zavadilce, výletní hospodě litomyšlské u vlkovského dvora nad lučinatým dolem a rybníčkem „růžovým“, chodil do panské zahrady, do nedošínského háje. Nebyl tedy pecivál, „dřič“ a kondicemi strávil mnoho času; při tom také pilně četl. Zápisy o četbě, zvláště české, vyskytují se v denníku zhusta. Z německé literatury zabýval se, horlivý divadelník, hlavně Kotzebuem a četl novelly Clau renovy,* tenkrát velice oblíbené.

I v české četbě mělo divadlo převahu, hlavně kusy Klicperovy. Divně se čtou německé záznamy českého studenta, že čte česky, jak si na př. dne 21. února zapsal: „Abends gelesen den Klicpera.“ Kromě kusů Klicperových četl časopisy „Květy“, „Čechoslav“, pak některé svazky „Bibliotheky zábavného čtení“, kterou vydával Jakub Malý r. 1835 až 1844. Dne 20. října si poznamenal: 20. Samstag. Abends gelesen: „Zpěv posledního škotského Barda.“ To byla kniha před dvěma léty (1836) vydaná: „Píseň posledního škotského Barda. Báseň v šesteru zpěvu od Waltera Skotta sepsaná a v češtinu převezená od J. F. Hollmanna.“**) O dojmu z té básně v denníku ani slova.

*) Heinrich Claren, vlastně K. G. Heun (1771 až 1854). Novelly jeho dosti plzké a nasládle sentimentální. Do češtiny je přeložil Fr. Bohumil Tomsa. Vydal jich 10 svazků (1826—1880).

**) Jos. F. Hollman (1802—1850) rodák Jičínský. Pro účastenství při studentských nepokojích odveden k vojsku. Když

Nečetl jenom pro zábavu, ale také proto, aby se utvrdil ve své mateřštině. Pílně si z českých knih a časopisů vypisoval, i jinak se v češtině vzdělával, jak dosvědčuje zápis ze dne 27. března:

„Mit dem Böhmischen mich immer beschäftigt.“ A ze dne 1. dubna: Mit der böhmischen Sprache beschäftigt, Auszüge gemacht.“ Nebyl sám, který se takto vzdělával. Z jeho denníku je patrné, že několik uvědomělých studentů se scházelo do „conventu“, v kterém se zabývali češtinou a českou literaturou. Dne 11. října zapsal si po česku: „Odpoledne máme convent vlastenský,“ a dne 19. t. m. po německu: „Abends eine Versammlung der Freunde der böhmischen Sprache.“ O těchto schůzkách se smluvili, že budou vydávali český časopis, rozumí se, že psaný. O tom si Čupr zapsal:

„Chudobyčky(!) jsme utvořily(!). Až někdy jindy o tom.“ Než nevedl pak nic jiného nežli toto: „Náš časopisek jest stále podporován,“ a dne 9. listopadu: „Na Chudobičkách pracoval.“ Tak nevíme, jak „Chudobičky“ vypadaly, co obsahovaly. Jistě však básně, a snad také verše našeho Čupra. Skládal už v tertii básně a ještě více pak v kvartě. Dne 13. ledna si zapsal: „Mich mit den Musen beschäftigt,“ a dne 27. září: „Früh mich der Dichtkunst geweiht. Gedichtet „City na Košumberce“. K básni té byl podněcen, když dotčeného měsíce, o prázdninách zašel si z Proseče do Luže a odtud do zřícenin hradu Košumberského. Druhá báseň, kterou v listopadu psal, byla, jak denník uvádí, „Zpomínky na Prahu“, také plod feriální cesty.

jej otec vyplatil z vojny, dostudoval práva. Byl pak úředníkem při krajském úřadě v Jičíně. Překládal z franciny, němčiny; z angličiny přetlumočil kromě díla výše psaného také Macphersonovy Ossianovy básně (1827). Sepsal také tři veselohry.

Napsati tenkrát českou báseň bylo událostí, která se zapisovala. Ale takovou událostí bylo i napsati české, přátelské psaní. Dne 16. března poznamenal si Čupr po německu, že svému strýci v Chrudimi napsal české přání k svátku. Tak pronikala vše němčina.

Čupr horlivě básnil, ale také rád deklamoval, dle všeho dobře, a divadlo miloval. To obzvláště. Tenkrát jezdily do Litomyšle tak jako do jiných českých měst německé společnosti herecké. V dubnu t. r. 1838, v postřižích, přibyl tam ředitel Zeinecke; hrál přes velikonoční svátky a vydržel tu až do konce května. Čupr si poznamenal představení, která viděl. Tak dne 2. dubna hráli činohru „Robert der Teufel“. Náš tertián si ten večer pochvaluje tak jako večer 4. t. m., kdy dávali Grillparzerovu „Ahnfrau“. Na velikonoční svátky zajel si domů na Proseč a tam sám hrál divadlo, ale hned večer toho dne, kterého se vrátil do Litomyšle, šel do divadla, kdež dávali: „Elisabeth, Landgräfin von Thüringen“. A tak si poznamenal ještě ten onen kus. Představení dne 1. května si zvláště pochvaluje. Toho dne odpoledne byl v Nedošinském háji a vrátil se až na večer a unaven, ale do divadla přece šel, musil, „weil es českisch war“. Vlastně bylo jen z části české, neboť dávali Štěpánkův kus: „Čech a Němec“. Čupr si zapsal, že to byl večer plný požitku. Měl uvidět také Schillerovy „Loupežníky“, ale slavný magistrát litomyšlský je zakázal. Ředitel Zeinecke dal místo nich: „König Heinrich von Burgund.“

II.

Ochotnického divadla v Proseči měl náš tertián plnou hlavu. Zprávy o představeních v tom městěku, o přípravách k nim a jejich výsledcích zabírají v denníku nejvíce místa. Představení ta byla většinou česká, tedy té doby, kdy se po městech u nás hrálo skoro jen německy, vzácná věc. Na představení, jež chystali v Proseči na ostatky t. r. 1838, připravoval se Čupr v Litomyšli už v lednu. Dne 10. t. m. si zapsal, že pracoval o kulisách pro divadlo prosečské a myslil na už i večer za bouře, jak už uvedeno. S ochotníky prosečskými, o kterých se zevrubněji nezmiňuje, byl v písemném spojení. Sám rozepisoval pro ta představení úlohy a jinak pracoval o divadle.

„Mit der Arbeit der Bühne den ganzen Tag beschäftigt,“ zapsal si 18. ledna. Podobné záznamy opakují se v lednu i začátkem února, kdy uhodily semestrální zkoušky. Divadlo mu v nich vadilo. Dne 9. února si poznamenal po německu, že je zaměstknán školními zkouškami, ale že pro stálé „idee“ na prosečské divadlo jest hrubě roztržitý, to že je mu na škodu. A přece hned nazejtří zapsal si, že byl u malíře a den po té, 11. v neděli odpoledne, že sám maloval a pak že zase rozepisoval role.

Do Proseče na ostatky jel na saních 24. února, kdy byl konec prvního běhu. Ačkoliv divadlo neměli hotovo, odhodlali se, že přece budou hrát. V pondělí dne 26. stavěli od rána do večera stánek Thaliin, v úterý dopoledne strhla se mrzutost pro rekvisity, ale večer toho dne přece hráli a sice: „Čtyři strážce na jednom stanovišti“ od Štěpánka a

„Rohovín Čtverrohý“ od Klicpery. Došli pochvaly a vybrali 7 zl.

Hned pozejtří, ve čtvrtek po středě popeleční měli zkoušku na nové představení určené na sobotu dne 3. března. Čupr, jenž měl při všem hlavní účastenství, jenž rozepisoval úlohy, maloval kulisy, hrál, ten před tímto představením dopoledne i cedule roznášel, rozumí se, že jen psané. Večer dávali Klicperovu truchlohru „Svatislav, poslední Svatoplukovec“, po truchlohře německou aktovku „Das Aderlassen“ (Pouštění žilou) a na konec pantomimu německy ohlášenou „Der Barbier“. Čupr si německy zapsal, že představení došlo velké pochvaly a že „Svatislav“ obzvláště pěkně šel. Na zejtří odpoledne nastoupil, jak si zapsal, zpáteční cestu „k Helikonu“, t. j. do Litomyšle.

Dne 5. března začal se druhý běh. Za tři neděle po tom prvním představení napsal Čupr supliku k vrchnostenskému úřadu, aby jim bylo dovoleno nové ochotnické představení v Proseči a sice o velkonočních svátcích.

Dne 10. dubna v úterý po květné neděli zajel domů na Proseč. Na velký pátek odpoledne měli zkoušku, o velkonočním pondělí dopoledne vypravil se do Nových Hradů, přes hodinu vzdálených, na zámek k panu vrchnímu o dovolení a pozvat. Večer hráli „Lesní duch aneb Uhlíři v dubovém oudolí“. Čupr si zapsal o představení, že se tuze nevydařilo, příjem však že byl lepší, 8 zl. Za tři dny, t. j. 19. dubna hráli zas. Čupr si poznamenal, že k tomuto představení přišel páter Novák z Mladočova a že všichni duchovní prosečtí byli v divadle. Představení Štěpánkovy frašky „Veselý pohřeb“ vydařilo se ze všech nejlíp. Čupr, jenž hrál

pekaře, byl vyvolán. Za to u kasy vyhráli méně, jen 4 zl. a z těch dali 1 zl. 30 kr. hudebníkům.

Spokojen vrátil se náš tertián zase „na Helikon“; a že bylo po svátcích a po představení, začal pomýšlet na příští svátky, svatodušní, a na nové představení divadelní v Proseči. Také se začal učit básni: „Jan za chřta dán“. Na svatodušní svátky odjel v sobotu dne 2. června. V pondělí dopoledne zašel opět do Nových Hradu pozvat pana vrchního s rodinou. Večer hráli: „Zmatek nad zmatek“ frašku od Kotzebua přeloženou Chmelou a hráli ji až do půlnoci; vybrali 3 zl. 16½ kr. Direktorovi nepřijeli na toto představení, ale až na druhé, které bylo hned nazejtří. Přijelo také jiné panstvo, z Chrudimi, z Košumberka, z Rychemburka slečna von Simonenburg, a také asi deset studentů z Litomyšle. Dva kusy byly toho večera: německý „Die Tochter Pharaonis“ od Kotzebua a „Veselý pohřeb“. Po této Štěpánkově frašce zadeklamoval mladý Čupr báseň „Jan za chřta dán“. Všechno se zdařilo, i kasa byla lepší; 8½ zl. v ní. Největší pochvaly došel Čupr i jako herec i jako deklamátor. Poznámel o tom po německu: „Nesčetné pochvaly zněly mně v uších ještě několik dní“. Celou noc nespal, ne snad rozčilením, ale že tancoval až do rána v hostinci na radnici. „Příjem (z divadla) byl obětován.“

Za měsíc po té, dne 8. července svítily v Proseči evangelický kostel.*) Večer bylo divadlo; dávali veselohru „Přítel v nouzi“ od Štěpánka. Čupr také hrál a po veselohře deklamoval Schillerovu

*) První evangelický duchovní v Proseči byl Mikuláš Toronay, jenž v červnu 1783 přišel z Uher do Čech. První evangelický kostel na Proseči vystavěn r. 1784 a dne 29. srpna t. r. posvěcen.

balladu: „Der Taucher“ a nějaký epilog. Kousavě podotkl, že o tomto představení sešlo se vzdělané obecnostvo. „Což v Proseči snad ještě nebylo.“

Červenec docházel, blížil se konec školního roku. Čupr se těšil na prázdniny, zvláště na feriální cestu. Značnější příspěvek peněžitý opatřil si spekulací. V květnu totiž koupil lacino, jen za 5 zl. čtrnácte svazků Buffonova přírodopisu elegantně svázaných. Teď koncem července nadělal losů a dal Buffona do loterie, která se mu vyplatila. Dne 28. července si zapsal: „Auf die Vaganzen freu ich mich“ a česky k tomu:

Blizte se gen bljz a bljze
časv utěšené,
zničte všecky naše křjze,
chwjle newitané.

Dne 7. srpna byl „Classenvorlesung“, veřejné vyhlášení známek. Čupr měl samý eminens, jen z latiny ademinens a z řečtiny primu, dobrou. Toho dne odpoledne vydal se, jak si zapsal, „z Helikonu k Larům“, t. j. z Litomyšle na Proseč. Na cestu do Prahy vyrazil 12. srpna a vrátil se 24. t. m. Prázdniny pak trávil různým putováním; byl u příbuzných v Chrudimi, v Chrásti, v Luži, na Košumberce, učil se deklamacím Rubešovým, dne 15. září účastnil se, jak si po německu zapsal, „politické zábavy“, t. j. byl při tom, když se rychtář prosečský vzdával svého úřadu. „Ach to bylo!“ dodal v té poznámce a pak česky: „Jako v Kocourkově.“

V pátek dne 20. září zanesl do Nových Hradů na zámek panu vrchnímu pozvání k divadelnímu představení. Přijali jej velmi laskavě; bavil se s paní direktorovou a její dcerou, slečnou Rezi, „veselou

a milou dívkou“, od níž obdržel na památku českou knihu, od direktorovic slečnyl a sice Hněvkovského „Děvín“.

Na zejtří postavili v Proseči divadlo; toho dne přišli studenti z Luže. Po divadelní zkoušce hráli „šestadvacet“, t. j. bulku. Dne 22. září o prosečském posvícení bylo německé představení „Incognito“ od Kotzebua. Před touto veselohrou zadeklamoval Čupr „Jindy a nyní“ od Rubeše a po představení německy Schillerovu „Rukavičku“. Pak zbořili stánek Thaliin a dali se do tance. Tančilo se na radnici, tančilo se „u Klugaru“, tu jen při harfě. Do pěti do rána vydržel náš student v kole, na zejtří o posvícenském pondělí do tří do rána, a teprve až v úterý posvícení dorazili.

Dne 29. září konec ferii. Toho dne odjel Čupr do Litomyšle, nyní student čtvrté gramatikální třídy. Nedlouho po tom začal se učit vlastině a hře na klavír. Básnil, chodil do „conventu“, jak už uvedeno. Na vánoce zajel k strýci do Chrudimi, odtud k druhému strýci, myslivci v Kolesích u Chlumce nad Cidlinou. Tu „u štědrý večer sme se vyrážely, gá sem deklamował a hrály sme cwika o ořechy“. Ale pak na Boží hod po večeři hráli „hopp“ až do šesti do rána. Hráli a pili, až z toho ráno bolela hlava.

Z Koles se vrátil, veza si od strýce také nějaké šatstvo, do Chrudimi a odtud dne 30. do Litomyšle. Dne 31. prosince poslední zápis: že zemřel jeho žáček, u Hanusu. A pak velkou literou: „Es ist vollbracht. 1838.“ (Dokonáno jest, 1838). Tím se deník končí.